

cilvēku dzīvi. Autors pētījumu balstījis uz Rīgas HES applūdināmajā zonā dzīvojušo cilvēku dzīvesstāstiem.

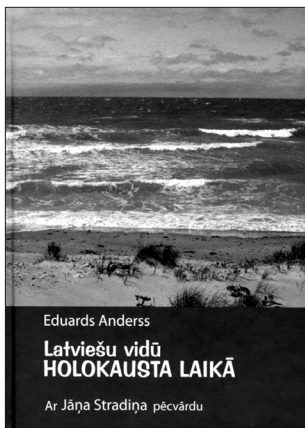
Vairāk nekā 40 dzīves gadu Ikšķilē aizritēja populārajai bērnu grāmatu rakstniecei Zentai Ērglei, kurai 2010. gadā pieminējam 90. gadskārtu. Taču šoreiz krājumā atradīsim rakstu, kurā apkopota nevis Z. Ērgles literārā darbība, bet gan viņas devums Ikšķiles vasarnīcu ciemata attīstībā. Z. Ērgle pēc profesijas bija arhitekte un 20. gs. 50. gados izstrādāja Ikšķiles ciemata arhitektonisko plānojumu, kas bija viens no viņas pirmajiem projektiem. *Arta Ērgļa* raksts “*Desmit gadi Ikšķiles attīstībā*” iepazīstina gan ar Z. Ērgles redzējumu par Ikšķiles attīstību, gan ar korekcijām, kas turpmākajos gadu desmitos tajā ienesa gan pozitīvas, gan negatīvas izmaiņas.

Krājuma hronikas sadaļā ievietota informācija par Ikšķiles brīvdabas estrādes iekļaušanu valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā, par kultūras mantojuma centra izveidi Ikšķiles novadā, vides mākslas festivālu Ikšķilē, kā arī *In memoriam* diviem ikšķīliešiem – lauksaimniecības darbiniekam Ansim Trapiņam (1929–2008) un novada un Daugavas kultūrvēstures pētniecei un popularizētājai Vaidai Villerušai (1930–2009).

Priekšvārdā sastādītājs Valdis Villerušs, ieskicējot almanaha nākotni, norāda, ka ir iecere “almanahā turpmāk dot plašāku ieskatu vēstures vizuālajās liecībās ar komentētu attēlu kopām”. Atbalstot šo ieceri, no savas puses iesaku padomāt arī par attēlu kvalitāti, kas tikai cels krājuma nozīmību.

Ar lielu interesi ieskatījos krājumā publicētajos rakstos un domāju, ka tajā atrodams saistošs materiāls ne tikai Ikšķiles novada ļaudīm, bet ikvienam, kuram interesē vēsture un kultūrvēsture.

*Antonija Vilcāne*



*Anderss E. Latviešu vidū holokausta laikā.* – Rīga: Jumava, 2011. – 239 lpp.: il.

Pateicoties nodibinājuma “Latvijas Okupācijas muzeja biedrība” finansiālam atbalstam, latviešu valodā iznākusi ASV dzīvojošā ievērojamā kosmosa ķīmijas profesora Eduarda Andersa (*Edward Anders*) atmiņu grāmata “Latviešu vidū holokausta laikā”. 1926. gadā Liepājā dzimušais E. Anderss (sākotnējā uzvārdā Alperovičs) iesākumā atmiņas bija iecerējis veltīt tikai saviem tuviniekiem un draugiem, bet vēlāk tās pārstrādāja un adresēja daudz plašākam lasītāju lokam.

E. Andersa vārds Latvijas lasītājiem jau sen labi pazīstams sakarā ar grāmatu “*Jews in Liepāja, Latvia 1941–45. A Memorial Book*” (Ebreji Liepājā, Latvija 1941–45. Piemiņas grāmata) un “*Nineteen Months in a Cellar: How 11 Jews eluded Hitler’s Henchmen. The*

*Diary of Kalman Linkimer (1913–1988)*” (Deviņpadsmit mēneši pagrabā: Kā 11 ebreji paslīdzēja garām Hitlera rokaspušiem. Kalmana Linkimera (1913–1988) dienasgrāmata) iznākšanu, publikācijām Latvijas Vēsturnieku komisijas rakstu sējumos un dažādām aktivitātēm, lai iemūžinātu nacisma upuru piemiņu Liepājā.

E. Andersa atmiņas no angļu valodas tulkojis Pēteris Bolšaitis. Viņš grāmatas sākumā ievietojis arī savus ievadvārdus. Savukārt pēcvārdu izdevumam uzrakstījis akadēmiķis Jānis Stradiņš. Ebreju tautības apzīmēšanai tulkotājs lieto abus terminus: “žids” un “ebrejs”. Vārds “žids” izmantots notikumu aprakstam līdz Otrā pasaules kara beigām, bet pēc tam lietots vārds “ebrejs”.

Pati E. Andersa grāmata sastāv no divām daļām.

Pirmajā daļā autors apskata savu dzīves gājumu. Viņam ir fenomenāla, paša vārdiem runājot, “ziloniem līdzīga” atmiņa, tāpēc grāmatā precīzi atspoguļotas dažādu notikumu detaļas (15., 185. lpp.).

E. Anderss sīki apraksta 20. gadsimta 30. gadu Liepāju, kurā viņš pavadīja savu bērnību labklājībā kopā ar brāli Georgu (1924–1944), tēvu Ādolfu (1897–1941) un māti Ēriku (1895–1992). E. Anderss ģimenē kopš bērnības runāja vāciski un 1932. gadā sāka Liepājā mācīties vācu skolā, bet jau tajā pašā gadā pārgāja uz Čakstes latviešu skolu. Autors pats uzskata, ka tas bija liktenīgs lēmums, kas vēlāk palīdzēja viņam pārdzīvot holokaustu, jo līdz tam viņš latviski neprata.

Būdam īsts Latvijas patriots, autors asi nosoda pirmo padomju okupācijas gadu Liepājā, kad nacionalizēja viņa tēvam piederošo uzņēmumu, Alperoviču dzīvokli iemitināja svešus īrniekus, bet autoram pašam lika piedalīties neskaitāmos padomju masu pasākumos. Tomēr E. Anderss nevienkāršo 1940. gada vasaras notikumus Liepājā, kurai bija “sarkanās” pilsētas slava, bet parāda tālaika norises visā to pretrunīgumā, atzīstot, ka daļa strādnieku priecājās par padomju varas nodibināšanu: “Daudzi turēja jaunu prātu uz bagātniekiem (tas nepārsteidza, zinot, kā mēs pret viņiem bijām izturējušies!) un sagaidīja, ka Staļins kā mūsdienu Robins Huds ņems no bagātajiem un dos trūcīgajiem” (57. lpp.). Arī aprakstot 30. gadu dzīvi Liepājā, autors neizvairās pieminēt vairākas epizodes, kurās viņa radi “nesmuki” un augstprātīgi izturējušies pret zemākas kārtas ļaudīm (33., 39. lpp.).

E. Anderss uzskata: ja viņa ģimeni 1941. gada 14. jūnijā būtu izsūtījuši, viņš kopā ar brāli 1942. gadā tiktu iesaukts Sarkanajā armijā (63. lpp.). Tiešām atsevišķi karadienestam derīgi jauni deportētie vīrieši tika iesaukti padomju armijas rindās. Taču vēl lielāka iespēja izsūtījuma vietā bija iet bojā bada vai slimību dēļ. Savukārt E. Andersa tēvs kā bijušais uzņēmuma īpašnieks visticamāk būtu nonācis Vjatlagā, kur izdzīvošanas iespējas būtu vēl daudz mazākas.

E. Anderss akcentē turīgo ebreju naivumu un pat prieku par hitleriešu karaspēka ienākšanu Liepājā Vācijas–PSRS kara sākumā, kas pamatā balstījās uz nepatiku pret padomju varu un atmiņām par iepriekš piedzīvoto vācu okupāciju Pirmā pasaules kara laikā (64.–66. lpp.). Realitātē jau pirmajā nacistu okupācijas dienā Liepājā 1941. gada 29. jūnijā sākās masveidīga ebreju slepkavošana.

Sākoties holokaustam, E. Andersa tēvs izdomāja pārdrošu plānu, lai glābtu savu sievu un dēlus. E. Andersa mātei bija jāuzdodas par vācu izcelsmes atradeni un kristieti, kura tikai pieņemta un augusi ebreju ģimenē. Pateicoties šiem riskantajiem meliem, E. Andersam un viņa mātei izdevās izdzīvot un “izlīst caur holokausta šķirbām” (14. lpp.). E. Andersss un viņa brālis Georgs Alperovičs atradās Latvijas ebrejiem neraksturīgā stāvoklī – viņi kā t.s. pusžīdi visu laiku dzīvoja un strādāja Liepājā latviešu un vāciešu vidū, nevis nonāca geto, koncentrācijas nometnē vai pagrīdes slēptuvē un varēja novērot, kā cilvēki reaģēja uz nacistu okupāciju un holokaustu. Georgu Alperoviču 1943. gada novembrī pat uz piecām nedēļām iesauca 20. latviešu policijas bataljona darba rotā, bet pēc tam atbrīvoja no dienesta, un jau 1944. gada janvārī viņš nomira ar difteriju. Savukārt E. Andersa tēvu 1941. gada decembrī nacisti un viņu vietējie pakalpiņi pēc kaimiņu denunciacijas atrada slēpnī Alperoviču dzīvoklī un nošāva.

E. Andersss pauž savu viedokli par ebreju bezizejas stāvokli Liepājā, jo noslēpties, mainīt identitāti vai aizbēgt uz Zviedriju praktiski nebija iespējams (85.–87. lpp.). Neskatoties uz “pusžīda” statusu, E. Andersu un viņa brāli 1941. gada 15. decembrī latviešu policisti arestēja un aizveda uz Sieviešu cietumu, lai tālāk transportētu uz nošaušanu Šķēdē. Tikai pateicoties kāda Dancigas policista labvēlībai, viņi abi tika atbrīvoti no Sieviešu cietuma un palika dzīvi (18.–20. lpp.).

Atmiņās stāstīts arī par padomju karagūstekņu šausmīgo likteni. E. Andersss pat pārmet sev, ka reiz, kad bija tāda iespēja, viņš Liepājā neatdeva savu launagu šiem badā esošajiem cilvēkiem (102., 103. lpp.).

Nevēlēdamies otrreiz piedzīvot padomju režīmu, 1944. gada 15. oktobrī E. Andersss kopā ar māti devās ar kuģi no Liepājas uz Vāciju. Autors detalizēti izklāsta tur pieredzēto līdz 1949. gadam, kad viņš no Mīnhenes izceļoja uz ASV. Savukārt dzīves periods ASV un sakaru atjaunošana 20. gadsimta 90. gados ar Latviju grāmatā izklāstīta tikai iusmā.

Grāmatas otrajā daļā E. Andersss detalizēti analizē latviešu darbību Otrā pasaules kara laikā. Viņš sniedz savu vērtējumu par latviešu antisemitismu, dienestu dažādās nacistu armijas vienībās, latviešu tautības slepkavām, izvarotajiem, marodieriem, ziņotajiem, ebreju glābējiem, kā arī citām ar holokaustu saistītām vēstures problēmām.

Jāatzīmē, ka šī grāmata ar nosaukumu “Среди латышей во время Холокоста” iznākusi arī krievu valodā. Interesanti, ka tā krieviski pārtulkota nevis no angļu oriģinālteksta, bet gan no latviskā tulkojuma un ir par 40 lappusēm biežāka (279 lappuses).

Autors vairākkārt savā darbā uzsver, ka nedrīkst kolektīvi apvainot nevienu tautu, bet cilvēki jāvērtē pēc viņu individuālās uzvedības. Arī latviešu tautu dažu tūkstošu slepkavu dēļ nedrīkst un nevar vainot Latvijas ebreju kopienas iznīcināšanā nacistu okupācijas gados. E. Andersa atmiņu pēdējais teikums skan: “Pārmetumi un vainas kompleksi ir nevēlami, labākajā gadījumā tie ved uz vēstures noliegšanu un neizprašanu, bet sliktākajā gadījumā – uz antisemitisma veicināšanu.”